
Per Gustafson

Människors kunskap om arbetslöshetsersättningen

De ekonomiska villkoren i arbetslöshetsförsäkringen är till och från föremål för offentlig debatt. Däremot vet vi ganska lite om vilken kunskap människor i allmänhet har om de ersättningsnivåer och ersättningsbelopp som gäller i samband med arbetslöshet. Detta kan vara intressant ur två olika teoretiska perspektiv – ett resursperspektiv och ett legitimitetsperspektiv. Resursperspektivet väcker frågor om hur kunskaper, och därmed möjligheter att ta tillvara sina intressen, är fördelade mellan olika grupper i samhället, medan legitimitetsperspektivet väcker frågor om vilka konsekvenser bristfälliga eller ojämnt fördelade kunskaper har för arbetslöshetsförsäkringens legitimitet och mer allmänt för människors attityder till de arbetslösa. Dessa frågor undersöks i artikeln med hjälp av ett enkätmaterial där såväl kunskaps- som attitydfrågor ingår.*

Sverige har, liksom många andra länder, en offentligt finansierad arbetslöshetsförsäkring som garanterar människor en viss ekonomisk ersättning vid arbetslöshet – även om försäkringsskyddet varierar betydligt beroende på om den arbetslöse tidigare varit etablerad på arbetsmarknaden och om han eller hon är medlem i en arbetslöshetskassa (Ds 1999:58; Edebalk m fl 1998, kap 11). Arbetslöshetsförsäkringen är tidvis föremål för diskussion (Gustafson 2003, kap 1). Den offentliga debatten har handlat om försäkringens ekonomiska villkor, vilka krav det är rimligt att ställa på de arbetslösa för att

de ska få arbetslöshetsersättning, samt frågan om en eventuell ”bortre parentes” i försäkringen. Vetenskapliga debatter har därutöver handlat om arbetslöshetsförsäkringars konsekvenser (t ex Carroll 1997; Forslund 1999; Holmlund 1999). Å ena sidan innebär relativt generösa arbetslöshetsförsäkringar flera fördelar, bl a i form av välfärdsvinster för de arbetslösa, positiva fördelnings effekter och en möjlighet att bevara ”mänskligt kapital” genom att begränsa onödig rörlighet vid konjunktursvackor. Å andra sidan finns farhågor om att generösa arbets-

Per Gustafson är forskare vid Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
Per.Gustafson@sociology.gu.se

* Studien har utförts med stöd av Rådet för arbetslivsforskning/Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap. Bengt Furåker, Kristina Håkansson och övriga deltagare på arbetsmarknadsseminariet vid Sociologiska institutionen i Göteborg har bidragit med värdefulla synpunkter.

löshetsförsäkringar gör de arbetslösa mindre angelägna att skaffa nytt arbete, förhindrar tillskapandet av nya arbeten genom att hålla lönenivåerna uppe, och subventionerar företag/branscher med hög konjunktur- eller säsongsmässig arbetslöshet. En hel del forskning, bland annat av sociologer och nationalekonomer, har utifrån dessa diskussioner försökt kartlägga och värdera effekterna av arbetslöshetsförsäkringen och av de ekonomiska villkor som den erbjuder.

Däremot saknas systematisk kunskap om vad människor i allmänhet – de som får ersättning från arbetslöshetsförsäkringen och de som genom skatter och avgifter är med om att betala försäkringens kostnader – har för kunskaper om dessa ekonomiska villkor. Utgångspunkten för denna artikel är en enkätundersökning om den svenska befolkningens attityder till arbetslöshetsförsäkringen. I enkäten ingick, förutom attitydfrågor, också ett par kunskapsfrågor om försäkringens ekonomiska villkor. Frågorna ger inte någon uttömmande bild av de tillfrågades kunskaper om arbetslöshetsförsäkringen, men säger ändå något om hur mycket människor i allmänhet vet om de arbetslösas ekonomiska villkor, och hur sådana kunskaper varierar mellan olika grupper i befolkningen. Enkätfrågorna ger också möjlighet att undersöka om det finns några samband mellan vad människor vet eller tror sig veta om arbetslösas ekonomiska villkor, och deras attityder till arbetslöshetsförsäkringen och de arbetslösa.

I artikeln ska jag till att börja med föreslå två olika skäl till att det kan vara intressant att veta hur mycket människor vet om de arbetslösas ekonomiska villkor och vilka som vet vad. Efter en kort beskrivning av det datamaterial och de analytiska tillvägagångssätt som jag använt följer sedan en resultatredovisning där jag dels beskriver i

vilken mån olika grupper av respondenter känner till vilka ekonomiska villkor arbetslöshetsersättningen innebär, dels undersöker vad olika kunskaper, eller kunskapsbrister, eventuellt har för konsekvenser.

Kunskap som resurs

Ofta tycks man förutsätta, såväl i forskning och vetenskapliga teorier som i den offentliga debatten, att människor i allmänhet har goda kunskaper om regler och praxis i olika socialförsäkringar, och att ”folk anpassar sig till systemets regler” (Henrekson m fl 1992, s 10). Så är dock inte nödvändigtvis fallet. Socialförsäkringssystemen är komplicerade, och reglerna ändras ofta – något som inte minst har gällt de ekonomiska villkoren i arbetslöshetsförsäkringen på senare år (Furåker & Blomsterberg 2002, s 290). Det är alltså mycket möjligt att kunskapen om sådana regler är bristfällig, och även att den varierar mellan olika befolkningsgrupper.

Sådana kunskapsbrister kan vara problematiska. Arbetslöshet är något som relativt många människor råkar ut för (Gustafson 2003, s 24–27; Korpi & Stenberg 2001), och som kan få betydande negativa konsekvenser – inte minst ekonomiska – för såväl arbetslösa som för deras närstående (Andersson 2003, s 18–20; Furåker & Schedin 1998; Hauser m fl 2000; Jönsson 2003; Korpi & Stenberg 2001). Arbetslöshetsförsäkringen ger ett visst ekonomiskt skydd, dock med flera begränsningar och förbehåll. Ersättningen från arbetslöshetskassan är begränsad till 80 procent av senaste arbetsinkomst, och med ett ”tak” som innebär en ännu lägre procentuell ersättningsnivå för arbetslösa som haft höga löner. För att överhuvudtaget få denna inkomstrelaterade ersättning krävs också, förutom att man ska vara arbetslös och stå till arbetsmarknadens för-

fogande (grundvillkoren), att man innan man blev arbetslös har haft förvärvsarbete i viss omfattning och under viss tid (arbetsvillkoret) samt att man är medlem i en arbetslöshetskassa (medlemsvillkoret). Det finns alltså ett antal saker som man helst bör känna till, tänka på och eventuellt planera för om man skulle bli arbetslös. I detta perspektiv är kunskap om de regler och villkor som gäller en viktig resurs.

Hur goda dessa kunskaper är, och inte minst hur de är fördelade i befolkningen, kan också vara intressant på ett mer allmänt plan. I ett land som Sverige, med relativt högt skattetryck kombinerat med relativt omfattande socialförsäkringssystem, där många människor (bl a de arbetslösa) får betydande delar av sina inkomster genom offentliga transfereringar och även i övrigt har stort utbyte av offentligt finansierade nyttigheter, är det viktigt att ha goda kunskaper om de lagar, regler och rutiner som gäller för att få tillgång till sådana transfereringar och nyttigheter. Ur ett välfärds- och rättviseperspektiv blir det då också en viktig fråga vilka grupper eller kategorier av människor som har respektive inte har sådana kunskaper.

Det tycks finnas mycket lite forskning som specifikt behandlar människors kunskaper om villkoren i olika socialförsäkringssystem – något som i sig kan tyckas anmärkningsvärt (jfr t ex Hetzler 1994, s 114 & 126). Att betrakta kunskaper som resurser pekar emellertid mot ett par närliggande forskningsområden, nämligen de som behandlar ”politiska resurser” (SCB 1996) och ”politiska kunskaper” (Price 1999). I den svenska maktutredningen i slutet 1980-talet ställdes en mängd frågor om människors agerande och upplevda förmåga i olika medborgarroller (Pettersson m fl 1989). En uppföljningsundersökning från 1997 upp-

repade dessa frågor, kompletterade med ett antal rena kunskapsfrågor om politisk organisation och offentlig förvaltning i Sverige (Pettersson m fl 1998). Frågor om politiska resurser, bl a om förmåga att överklaga myndighetsbeslut, har också ingått i SCB:s återkommande levnadsnivåundersökningar (SCB 1996).

Dessa undersökningar har beröringspunkter med internationell (inte minst amerikansk) forskning om ”politiska kunskaper”. Här är inriktningen att bedöma i vilken mån människor har de kunskaper som de anses behöva i rollen som väljare och kompetenta medborgare. För att mäta detta har man i enkätundersökningar ställt olika kunskapsfrågor, exempelvis om namngivna politikers partitillhörighet eller politiska åsikter, främmande länders politiska system, eller kunskaper om aktuella politiska frågor (se Price 1999 för en översikt).

Studier av politiska resurser och politiska kunskaper visar att fördelningen av sådana resurser och kunskaper mellan olika socio-demografiska grupper är ojämn. De svenska undersökningar som refererades ovan tyder på att kunskapen om det politiska systemets och politiskt styrda verksamheters funktionssätt är större bland högutbildade än bland lågutbildade, större bland tjänstemän än bland arbetare, större bland medelålders än bland äldre och yngre, större bland infödda svenskar än bland invandrare, och i vissa fall större bland män än bland kvinnor. Skillnaderna tycks vara störst när det gäller utbildningsnivå och yrke.

Samtidigt framgår att uppmätta kunskapsskillnader mellan olika grupper kan påverkas av vilka specifika kunskapsfrågor man ställer, och avspeglar att människor har olika intressen och olika praktiska erfarenheter (jfr Pettersson m fl 1998, s 113). Sådana skillnader kan vara av stor betydelse för den

typ av kunskaper som ska undersökas här – kunskaper om regler och villkor på socialförsäkringsområdet. En möjlighet som bör prövas är att sådana kunskaper inte i första hand motsvarar fördelningen av ”politiska kunskaper”, utan snarare människors egna erfarenheter av olika socialförsäkringar. Det är rimligt att tänka sig att man har större kunskaper om de arbetslösas villkor om man själv är eller har varit arbetslös, eller har erfarenhet av arbetslöshet i familjen eller bekantskapskretsen. Flera studier visar på tendenser till ”koncentration” av arbetslöshet, på så sätt att de människor som har arbetslösa släktingar och vänner också själva uppvisar högre arbetslöshetstal än andra (t ex Arnell Gustafsson 1999; Nordenmark 1999; Soidre 1999). En intressant fråga blir då om det finns en motsvarande koncentration av kunskaper om de regler och villkor som gäller för arbetslösa.

Kunskap och legitimitet

Människors kunskap (eller okunskap) om arbetslöshetsersättningen är emellertid inte bara intressant ur ett resursperspektiv, utan också ur ett legitimitetsperspektiv. Arbetslöshetsförsäkringen är omdebatterad, vad gäller såväl de villkor som den innebär för de arbetslösa som dess samhällsekonomiska konsekvenser. En viktig fråga blir då om försäkringen har stöd bland allmänheten, dvs om ersättningsnivåer och regelverk uppfattas som rimliga och rättvisa. Här är förstas människors kunskaper om dessa villkor avgörande – grundar sig deras uppfattningar om arbetslöshetsförsäkringen på riktiga eller felaktiga föreställningar om försäkringens villkor?

Felaktiga föreställningar kan orsaka eller förstärka två typer av legitimitetsproblem. Om människor, å ena sidan, tror att arbets-

löshetsförsäkringarna ger dåligt skydd mot inkomstbortfall, kan förtroendet för försäkringen försvagas. Detta kan ta sig olika uttryck – antingen som krav på förbättringar och misstro mot de politiska makthavare som inte upplevs kunna garantera arbetslösa rimliga ekonomiska villkor, eller som en motvilja mot att alls bidra till en offentligt finansierad arbetslöshetsförsäkring. I det senare fallet kan man påminna om aktuella diskussioner om privata försäkringar på en rad områden – sjukförsäkringar, pensionsförsäkringar, och även tilläggsförsäkringar på arbetslöshetsområdet (jfr Ds 1999:58, s 56–61). Förespråkare för en generell välfärdspolitik har också pekat på risken att stödet för offentligt finansierade lösningar minskar om ersättningar och förmåner utsluter, eller upplevs som otillräckliga av, stora grupper av människor (Rothstein 2002).

Å andra sidan, om människor tror att arbetslöshetsförsäkringen är generös, kan detta leda till negativa attityder till de arbetslösa och till stöd för att ställa hårdare krav på dem som får arbetslöshetsersättning (jfr Fridberg & Ploug 2000, s 335; Furåker & Blomsterberg 2003). Bristfälliga kunskaper om de arbetslösas ekonomiska villkor – och i synnerhet överskattningar av dem – kan också mer allmänt tänkas underblåsa misstankar om fusk och missbruk. Missbruk av alltför generösa socialförsäkringar diskuteras till och från, såväl inom forskningen som i den allmänna debatten (t ex Henrekson m fl 1992; Isaksson 1992), och misstankar om missbruk tycks vara särskilt starka just när det gäller arbetslöshetsersättningen (Svallfors 1999, s 21). Tidigare forskning pekar på att det finns ett starkt stöd i den svenska befolkningen för en aktiv, offentligt finansierad och ekonomiskt kostsam arbetsmarknadspolitik, samtidigt som relativt många misstänker att det förekommer missbruk av

arbetslöshetsförsäkringen (Rothstein 2002, s 202; Svallfors 1996, s 55 & 59–60; 1999, s 16–21). En intressant fråga blir då huruvida misstankar om missbruk, och andra stigmatiserande attityder till de arbetslösa, hänger samman med korrekta eller felaktiga föreställningar om de ekonomiska villkor som försäkringen erbjuder.

Material och metod

Datamaterialet för de följande analyserna kommer från en telefonenkät om attityder till arbetslöshetsförsäkringen, utförd våren 2000 av SCB i anslutning till arbetskraftsundersökningen. Enkäten innehöll såväl kunskaps- som attitydfrågor, och riktades till ett slumpmässigt urval av AKU-urvalet. Den besvarades av drygt 1 800 personer, en svarsfrekvens på cirka 67 procent. Ett visst internt bortfall förekommer också, varför antal respondenter i underlaget (N) finns angivet i de flesta tabeller.

Analyserna kretsar kring två kunskapsfrågor. Den ena frågan handlar om hur hög respondenterna trodde att ersättningsnivån i a-kasseersättningen var (upp till det då aktuella takbeloppet), den andra handlar om den maximala ersättningen per dag. Rätt svar var att ersättningsnivån låg på 80 procent och maxbeloppet på 580 kronor. (Nivån är densamma idag; maxbeloppet har höjts.) Frågan om maximal ersättning per dag kan tyckas svår att besvara. De flesta sysselsatta tänker nog på inkomst i termer av månadslön snarare än som inkomst per arbetsdag. Men försäkringen är baserad på ”ersättningsdagar”, så om syftet är att bedöma människors kunskaper om arbetslöshetsersättningen uppstår lätt oklarheter om man formulerar frågan på annat sätt. Med tanke på att merparten av de sysselsatta i Sverige när undersökningen gjordes tjänade

mer än takbeloppet (Ds 1998:58, s 39) är det hursomhelst väsentligt att frågan om ersättningsnivå kompletteras med en fråga om maximal ersättning, för att få en riktig bild av vad respondenterna vet om de arbetslösas ekonomiska villkor.

I ett första analyssteg redovisar jag den totala svarsfördelningen på dessa frågor, och undersöker hur kunskapen varierar mellan olika kategorier respondenter. På grundval av forskningsgenomgången ovan studerar jag dels ett antal sociodemografiska faktorer – kön, ålder, födelse-land, högsta utbildning och yrkeskategori – och dels de tillfrågades erfarenheter av arbetslöshet. I enkäten ingick dels frågor om respondenternas egen erfarenhet av arbetslöshet (om de var arbetslösa när undersökningen gjordes, om de varit arbetslösa någon gång de senaste tio åren, och i så fall hur länge), dels frågor om respondenterna hade familjemedlemmar eller vänner som varit arbetslösa under den senaste tioårsperioden (jfr Gustafson 2003, bilaga 2).

Därefter prövar jag om kunskapsskillnader hänger samman med ett antal attityder till arbetslöshetsförsäkringen som kan relateras till olika legitimitetsproblem. Jag undersöker här tre attitydfrågor från enkäten. Den första gällde om respondenterna ansåg att skillnaderna i ekonomisk standard mellan arbetslösa och sysselsatta var rimliga, för stora eller för små. I de två senare frågorna fick respondenterna ta ställning till (instämna i eller ta avstånd från) påståenden om missbruk av a-kassan och om att man borde ställa hårdare krav på de arbetslösa som fick arbetslöshetsersättning.

I båda analysstegen gör jag först en serie bivariata analyser, genom korstabuleringar och procentberäkning. Sedan gör jag multivariata analyser i form av logistisk regression för att undersöka om de skillnader som

kommer fram i de inledande analyserna även kvarstår efter kontroll för andra bakgrundsvariabler.

Kunskapens fördelning

Svarsfördelningen på de två kunskapsfrågorna visar att hälften av de tillfrågade kände till att ersättningsnivån i arbetslöshetsförsäkringen var 80 procent av senaste arbetsinkomst, medan endast 15 procent kände till att det maximala ersättningsbeloppet var 580 kr per dag (*tabell 1*). Relativt många svarade ”vet ej”, i synnerhet på den senare frågan. Bland dem som gissade fel var i båda fallen de som underskattade de ekonomiska villkoren fler än de som överskattade dem.

Tabell 2 visar hur kunskaperna om ersättningsnivå respektive maximalt ersättningsbelopp i arbetslöshetsförsäkringen är fördelade bland de tillfrågade. Jag prövar dels ett antal sociodemografiska variabler, dels en variabel som avspeglar direkta och indirekta erfarenheter av arbetslöshet. I de två första kolumnerna redovisas resultat av en serie bivariata analyser, där varje analys undersöker sambandet mellan en bakgrundsvariabel och svaren på en kunskapsfråga. Procentsiffrorna visar hur stor andel av de tillfrågade som gav rätt svar på respektive fråga. I de två följande kolumnerna prövas samma bakgrundsvariabler i multivariata analyser (logistisk regression). För varje bakgrundsvariabel har ett variabelvärde valts som referenskategori, och getts

värdet 1. De resultat som redovisas är oddskvoter, som anger relativa ”risker” eller odds – jämfört med referenskategori, och med övriga variabler konstanthållna – för att ha den efterfrågade kunskapen. Kategorier med oddskvoter större än 1 är alltså mer benägna än referenskategori att svara rätt på respektive kunskapsfråga. Signifikantester visar för varje variabelvärde om avvikelser från referenskategori är statistiskt signifikant.

Forskningen om politiska kunskaper och resurser tyder på att kunskapen om politik och politiskt styrda verksamheter är störst bland män, medelålders, infödda svenskar, välutbildade och tjänstemän. Är kunskaperna om de ekonomiska villkoren i arbetslöshetsersättningen fördelade på liknande sätt? Analyserna i *tabell 2* visar en del tendenser i den riktningen, men inget entydigt mönster.

Män har genomgående något större kunskaper än kvinnor, men skillnaderna är relativt små och endast signifikanta i fråga om maxbeloppet. När det gäller ålderskillnader, är det de yngsta (16–24 år) som har sämst kunskaper. Skillnaden jämfört med de äldre är mycket stora, i synnerhet när det gäller kunskapen om maxbeloppet. Kunskapsskillnader mellan de övriga ålderskategorierna uppvisar däremot inget tydligt mönster. Inte heller jämförelsen mellan inrikes och utrikes födda visar på några stora eller systematiska kunskapsskillnader. Man bör notera, att kategorin utrikes födda är mycket heterogen, och innehåller såväl ny-

Tabell 1. Svar på kunskapsfrågor om ersättningsnivå och maxbelopp i arbetslöshetsförsäkringen, procent (N=1 816).

	Rätt svar	För lågt svar	För högt svar	Vet ej	Totalt
Ersättningsnivå (rätt svar = 80 %)	50	25	7	19	100
Maxbelopp (rätt svar = 580 kr)	15	35	20	30	100

Tabell 2. Fördelningen av kunskaper om ersättningsnivå och maxbelopp i arbetslöshetsförsäkringen, procentfördelning och logistisk regression (N i regressionsanalyserna = 1 716).

	Andel respondenter som kände till...		Relativa effekter på oddset att känna till...	
	ersättningsnivå	maxbelopp	ersättningsnivå	maxbelopp
<i>Kön</i>				
Kvinna (ref)	48	13	1	1
Man	52	17	1,15	1,36*
<i>Ålder</i>				
16–24 år (ref)	32	6	1	1
25–34 år	62	16	2,16***	2,68**
35–44 år	53	17	1,51*	4,34***
45–54 år	50	16	1,51*	4,48***
55–64 år	48	18	1,49*	5,31***
<i>Födelseland</i>				
Sverige (ref)	51	15	1	1
Annat	46	16	0,89	1,01
<i>Utbildning</i>				
Förgymnasial (ref)	40	15	1	1
Gymnasial	55	18	1,45**	1,13
Eftergymnasial	55	11	1,26	0,72
<i>Yrkeskategori</i>				
Okvalificerat arbetare (ref)	48	16	1	1
Kvalificerat arbetare	55	19	1,25	1,26
Lägre tjänsteman	51	12	1,09	0,76
Mellantjänsteman	56	12	1,35	0,95
Högre tjänsteman	61	11	1,61*	0,80
Företagare	47	12	0,94	0,68
Ej sysselsatt	39	19	0,85	1,46
<i>Erfarenhet av arbetslöshet</i>				
Ingen erfarenhet (ref)	44	6	1	1
Familj/vän, ej egen erfarenhet	48	11	1,15	1,96**
Tidigare erfarenhet < 1 år	57	21	1,52*	5,14***
Tidigare erfarenhet ≥ 1 år	61	28	1,90**	6,18***
Arbetslös nu	52	36	1,88*	6,70***

Signifikansnivåer för regressionsanalysen: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

anlända invandrare som människor som bott många år i Sverige. Eftersom de utrikes födda är relativt få har det emellertid inte varit meningsfullt att dela upp dem i ytterligare underkategorier.

Utifrån tidigare forskning kunde man förvänta sig att kunskap har ett tydligt samband med utbildningsnivå, men även här är mönstret oklart. Respondenter med en-

bart grundskoleutbildning har genomgående sämre kunskaper än gymnasieutbildade, medan de högskoleutbildades kunskaper varierar. Även uppdelningar baserade på yrke eller klass har i andra studier varit relaterade till tydliga skillnader i kunskaper och politiska resurser. En sådan tendens finns också när det gäller kunskapen om ersättningsnivån i arbetslöshetsförsäk-

ringen. De högre tjänstemännen har störst kunskaper, medan okvalificerade arbetare tillsammans med företagare och ej sysselsatta vet minst. Detta mönster består även i den multivariata analysen. För maxbeloppet framträder däremot inte några kunskapsskillnader i den förväntade riktningen. Den tendens som finns går istället i motsatt riktning – tjänstemän har sämre kunskaper än arbetare – men skillnaden är inte statistiskt signifikant.

Den alternativa hypotes som föreslogs ovan var, att det snarare än sociodemografiska faktorer är människors direkta och indirekta erfarenheter av arbetslöshet som påverkar deras kunskaper om arbetslöshetsförsäkringens ekonomiska villkor. Analyserna visar att sådana erfarenheter har stor betydelse, i synnerhet för de kunskapsskillnader som finns i fråga om maxbeloppet. De respondenter som var arbetslösa när undersökningen gjordes eller som tidigare hade varit arbetslösa vet betydligt bättre än andra hur hög ersättningsnivån och den maximala ersättningen är. Även de som har indirekta erfarenheter av arbetslöshet, genom att vänner eller familjemedlemmar varit arbetslösa, har större kunskaper än de som inte heller har sådana erfarenheter, även om denna skillnad i den multivariata analysen bara är signifikant ifråga om maxbeloppet.

Tabell 1 visade att de som underskattar de arbetslösas ekonomiska villkor är fler än de som överskattar dem. En intressant fråga i sammanhanget är om olika grupper av respondenter skiljer sig åt vad gäller över- respektive underskattning. En närmare analys (redovisas inte i tabellform) visar att ungdomar (16–24 år) oftare än andra underskattar såväl ersättningsnivå som maxbelopp. Företagare tenderar däremot, i högre grad än övriga, att överskatta de arbetslösas ekonomiska villkor. I övrigt är emellertid

skillnaderna i fråga om över- och underskattning små och osystematiska. De tydligaste skillnaderna när det gäller kunskapernas fördelning handlar om att veta eller att inte veta, snarare än om över- eller underskattning.

Kunskapens konsekvenser

Hälften av de tillfrågade visste alltså inte hur hög ersättningsnivån i arbetslöshetsförsäkringen var, och ännu fler saknade kunskap om det maximala ersättningsbeloppet. Vad kan dessa bristande kunskaper få för konsekvenser? Tidigare i artikeln diskuterade jag olika typer av legitimitetsproblem som, hypotetiskt, kan tänkas uppstå (eller förvärras) om många människor är okunniga eller har felaktiga föreställningar om arbetslöshetsersättningen.

En typ av legitimitetsproblem kan uppstå om människor underskattar den ekonomiska ersättning som arbetslöshetsförsäkringen ger, och därför inte tror att försäkringen ger ett tillräckligt ekonomiskt skydd vid arbetslöshet. Detta skulle å ena sidan kunna leda till krav på förbättrade ekonomiska villkor, å andra sidan till en motvilja mot att, genom skattepengar eller på annat sätt, bidra till försäkringens finansiering. En annan typ av legitimitetsproblem kan uppstå om människor som inte känner till försäkringens ekonomiska villkor – och kanske i synnerhet de som överskattar dem – uppfattar försäkringen som alltför generös och därför misstänker att den utnyttjas av människor som hellre går på a-kassa än skaffar sig ett arbete.

Frågor om betalningsvilja ingick inte i den här beskrivna studien, och kan därför inte undersökas närmare. Däremot fick respondenterna ange om de ansåg att skillnaderna i ekonomisk standard mellan arbets-

lösa och sysselsatta var för små, för stora eller rimliga. Det blir därmed intressant hur svaren på denna fråga hänger samman med kunskaper om, och inte minst under- eller överskattning av, de ekonomiska villkor som arbetslöshetsförsäkringen erbjuder. Är det så att de som anser att skillnaderna i ekonomisk standard är för stora underskattar de arbetslösas ekonomiska villkor, och omvänt, är det så att de som tycker att dessa skillnader borde vara ännu större tror att de arbetslösa har det bättre ställt ekonomiskt än vad de faktiskt har?

Tabell 3 ger inget starkt stöd för någon av dessa hypoteser. Svaren visar på ett visst missnöje med de arbetslösas ekonomiska förhållanden – 34 procent av de respondenter som tagit ställning i frågan anser att skillnaderna mellan arbetslösa och sysselsatta är för stora; 14 procent anser att skillnaderna är för små ("vet ej"-svar ingår inte i analysen, därför är antalet respondenter något mindre än i tidigare tabeller). Men detta missnöje hänger inte på något tydligt sätt samman med felaktiga föreställningar

om de arbetslösas ekonomiska villkor. De som underskattar ersättningsnivå och/eller maxbelopp tycker inte i högre grad än övriga att de ekonomiska skillnaderna är för stora. Det finns däremot en tendens att de som överskattar de ekonomiska förmånerna också i högre grad än övriga anser att det är för små ekonomiska skillnader mellan arbetslösa och sysselsatta. Detta är dock en svag tendens. Även bland dem som överskattar arbetslöshetsersättningen är de som vill förbättra för de arbetslösa fler än de som vill försämrade. Chi2-tester visar inte heller några signifikanta avvikelser från slumpmässiga svarsfördelningar.

Vidare ingick i undersökningen ett par frågor som kan användas för att pröva den andra typen av möjliga legitimitetsproblem som diskuterades ovan, nämligen miss-tankar om överutnyttjande och missbruk av arbetslöshetsförsäkringen. Respondenterna fick dels en fråga om de trodde att "många av dem som får a-kassa skulle kunna få ett arbete om de bara ville" – ett tidigare använt mått på misstankar om missbruk

Tabell 3. Uppfattning om skillnader i ekonomisk standard mellan arbetslösa och sysselsatta, och kunskap om arbetslöshetsförsäkringens ekonomiska villkor, procent (N = 1 461).

	För små ekonomiska skillnader	Rimliga ekonomiska skillnader	För stora ekonomiska skillnader	Totalt
<i>Kunskap om ersättningsnivå^{e,s}</i>				
Rätt svar	13	55	33	100
För högt svar	20	46	34	100
För lågt svar	14	53	33	100
Vet ej	14	45	41	100
<i>Kunskap om maxbelopp^{e,s}</i>				
Rätt svar	11	49	40	100
För högt svar	17	52	31	100
För lågt svar	14	54	32	100
Vet ej	12	53	35	100
<i>Totalt</i>	14	52	34	100

Signifikansnivåer (chi2-test): * p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001; e s ej signifikant.

Tabell 4. Uppfattning om påståendet "Många av dem som får a-kassa skulle kunna få ett arbete om de bara ville" och kunskap om arbetslöshetsförsäkringens ekonomiska villkor, procent (N = 1 693).

	Instämmer helt	Instämmer/tar		Totalt
		avstånd delvis	Tar helt avstånd	
<i>Kunskap om ersättningsnivå*</i>				
Rätt svar	32	55	13	100
För högt svar	34	55	11	100
För lågt svar	37	54	10	100
Vet ej	42	51	8	100
<i>Kunskap om maxbelopp^{e s}</i>				
Rätt svar	29	56	15	100
För högt svar	33	58	9	100
För lågt svar	38	51	11	100
Vet ej	37	52	11	100
<i>Totalt</i>	35	54	11	100

Signifikansnivåer (chi2-test): * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; e s ej signifikant.

(Svallfors 1996; 1999) – dels en fråga om de ansåg att man borde ställa större krav på motprestation på dem som får ersättning från arbetslöshetsförsäkringen. Tidigare analyser av enkätmaterial (Furåker & Blomsterberg 2003) visar att misstankar om fusk och krav på "hårdare tag" mot de arbetslösa är vanligast bland yngre och bland människor utan erfarenhet (direkt eller indirekt) av arbetslöshet. Misstankar om fusk är också vanligare bland arbetare och företagare än bland högre tjänstemän. Är det så, att denna typ av attityder i någon mån kan förklaras med bristfälliga kunskaper om de arbetslösas ekonomiska villkor? Hänger de mer specifikt samman med överskattningar av dessa villkor, så som resonemanget om den andra typen av legitimitetsproblem föreslog?

Dessa hypoteser prövas i tabell 4 och 5. I tabellerna särredovisas de som valt svarsalternativen "instämmer helt" respektive "tar helt avstånd", medan de som delvis instämt och de som delvis tagit avstånd har slagits ihop till en kategori (jfr Svallfors

1999, s 21). Det visar sig att de respondenter som känner till vilka ekonomiska villkor som gäller i regel är mindre benägna än andra att instämma i de två påståendena, och något mer benägna att ta avstånd från dem. Bland dem som inte vet vilka ekonomiska villkor som gäller, framträder däremot inga tydliga attitydskillnader. Det är inte så att de som överskattar ersättningsnivåer och maxbelopp har en mer negativ syn på de arbetslösa än övriga "okunniga". Man kan också notera att det endast i två av de fyra bivariata analyserna framträder skillnader som är statistiskt signifikanta.

Det mönster som visar sig i de bivariata analyserna handlar således om skillnader mellan dem som vet och dem som inte vet. De som vet har genomgående en mer positiv och generös attityd till de arbetslösa, även om skillnaderna inte alltid är så stora. Däremot tycks över- respektive underskattning av villkoren inte hänga samman med några systematiska attitydskillnader.

Då vi tidigare sett att kunskaper om arbetslöshetsersättningen hade starka sam-

Tabell 5. Uppfattning om påståendet "Samhället borde ställa större krav på motprestation på dem som får ersättning från a-kassa" och kunskap om arbetslöshetsförsäkringens ekonomiska villkor, procent (N = 1 644).

	Instämmer/tar			Totalt
	Instämmer helt	avstånd delvis	Tar helt avstånd	
<i>Kunskap om ersättningsnivå^{e,s}</i>				
Rätt svar	48	46	7	100
För högt svar	54	41	5	100
För lågt svar	52	41	7	100
Vet ej	50	43	7	100
<i>Kunskap om maxbelopp^{**}</i>				
Rätt svar	38	51	11	100
För högt svar	51	43	6	100
För lågt svar	52	42	6	100
Vet ej	52	42	6	100
<i>Totalt</i>	50	44	7	100

Signifikansnivåer (chi2-test): * p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001; e s ej signifikant.

band med respondenternas ålder och deras egna erfarenheter av arbetslöshet, kan man förmoda att det också i första hand är sådana skillnader som avspeglas i de attitydskillnader som undersöks i tabell 3–5. Multivariata analyser tyder dock på att kunskapsskillnader i vissa fall kan ha självständiga effekter på attityder. I tabell 6 redovisas regressionsanalyser där samma tre attitydfrågor undersöks, och där en kunskapsvariabel prövas tillsammans med de bakgrundsvARIABLES som användes i tidigare analyser (tabell 2). Kunskapsvariabeln är konstruerad så att den delar in respondenterna i fyra kategorier: De som svarade fel eller "vet ej" på båda kunskapsfrågorna (45 procent av de tillfrågade), de som kände till ersättningsnivån (40 procent), de som kände till maxbeloppet (5 procent), och de som svarade rätt på båda frågorna (10 procent). Dessutom har jag gjort separata analyser för var och en av de två kunskapsfrågorna, där jag även skiljer mellan dem som överskattar respektive underskattar de arbetslösas ekonomiska villkor. Ingen av

dessa analyser visar emellertid på några attitydskillnader relaterade till över-/underskattning, och de redovisas därför inte i tabellform.

Först prövas frågan om skillnader i ekonomisk standard mellan arbetslösa och sysselsatta. Analysen visar oddset för att olika kategorier respondenter tycker att dessa skillnader är för stora, dvs att arbetslöshetsförsäkringens ger för dåliga ekonomiska villkor. Denna uppfattning finns främst hos respondenter med egen erfarenhet av arbetslöshet, hos medelålders respondenter, och hos kvinnor. Däremot visar inte kunskapsvariabeln på några nämnvärda skillnader.

Därefter prövas de två frågorna som avsåg att mäta misstankar om missbruk av arbetslöshetsförsäkringens och uppfattningar om att man borde ställa större krav på motprestationer på de arbetslösa som får ersättning från a-kassan. Oddskvoterna i tabellen visar olika respondentkategoriers benägenhet, relativt referenskategorin, att "instämna helt" i respektive påstående. Sådana instämmanden kommer främst från lågutbildade

Tabell 6. Relativa effekter på oddset att ha vissa attityder som kan tyda på legitimitetsproblem för arbetslöshetsförsäkringen, logistisk regression.

	Skillnader i ekonomisk standard är för stora	Arbetslösa kan få arbete om de vill	Man bör ställa större krav på motprestation
<i>Kön</i>			
Kvinna (ref)	1	1	1
Man	0,68**	1,02	1,25*
<i>Ålder</i>			
16–24 år (ref)	1	1	1
25–34 år	1,07	1,22	1,18
35–44 år	1,87**	0,85	1,03
45–54 år	2,04**	0,75	0,81
55–64 år	1,58*	0,91	1,02
<i>Födelseland</i>			
Sverige (ref)	1	1	1
Annat	1,44	1,11	0,94
<i>Utbildning</i>			
Förgymnasial (ref)	1	1	1
Gymnasial	0,78	0,76*	0,86
Eftergymnasial	0,84	0,42***	0,70*
<i>Yrkeskategori</i>			
Okvalificerad arbetare (ref)	1	1	1
Kvalificerad arbetare	1,13	0,86	1,02
Lägre tjänsteman	1,09	0,82	1,27
Mellantjänsteman	1,13	0,74	1,14
Högre tjänsteman	0,86	0,82	1,53
Företagare	0,86	1,08	1,59*
Ej sysselsatt	1,27	0,57**	0,85
<i>Erfarenhet av arbetslöshet</i>			
Ingen erfarenhet (ref)	1	1	1
Familj/vän, ej egen erfarenhet	1,11	0,71*	0,68**
Tidigare erfarenhet < 1 år	1,47	0,75	0,59**
Tidigare erfarenhet ≥ 1 år	2,49***	0,63*	0,36***
Arbetslös nu	2,22*	0,68	0,34**
<i>Kunskap om ekonomiska villkor</i>			
Ingen kunskap (ref)	1	1	1
Nivå	0,84	0,81	0,95
Maxbelopp	1,11	0,88	0,84
Nivå och maxbelopp	0,92	0,61*	0,60**
	N=1 396	N=1 617	N=1 577

Signifikansnivåer: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

och respondenter utan egen erfarenhet av arbetslöshet. Även yrkesvariabeln ger utslag för ett par respondentkategorier, och män anser i något högre grad än kvinnor att man bör ställa större krav på motprestationer från

de arbetslösa. Men även kunskapsvariabeln ger ett visst utslag – de respondenter som varken känner till ersättningsnivån eller maxbeloppet i arbetslöshetsförsäkringen är mer benägna att misstänka missbruk av a-

kassan och att förespråka större krav på motprestationer från de arbetslösas sida än de som har denna kunskap.

Sammanfattande diskussion

Jag har i denna artikel undersökt två frågor som har att göra med människors kunskaper om de ekonomiska villkor som arbetslöshetsförsäkringen ger de arbetslösa. Den första frågan gäller hur denna kunskap är fördelad i befolkningen. Här har jag prövat två olika möjligheter – dels att kunskapen är fördelad på ungefär samma sätt som de "politiska resurser" eller "politiska kunskaper" som andra forskare har studerat (Pettersson m fl 1998; Price 1999), dels att kunskapen istället är koncentrerad till människor med egna, direkta eller indirekta, erfarenheter av arbetslöshet.

Relativt få av de hypoteser som kunde formuleras utifrån forskningen om politiska resurser och politiska kunskaper fick något tydligt stöd vid den empiriska prövningen. Tydligast utslag gav åldersvariabeln – de yngsta respondenterna hade betydligt sämre kunskaper än andra åldersgrupper. Övriga variabler som prövades – kön, födelseland, utbildning och yrkeskategori – gav däremot inte några starka och systematiska utslag i den riktning som kunde förväntas utifrån forskningen om politiska kunskaper.

Den andra hypotesen, att människors kunskaper om de arbetslösas ekonomiska villkor har samband med deras erfarenheter av arbetslöshet, fick däremot starkt stöd. Egna erfarenheter av arbetslöshet (pågående arbetslöshet, eller arbetslöshet under de senaste tio åren) gav genomgående signifikanta utslag i analysen, och när det gäller kunskap om "taket" i försäkringen hade också erfarenhet av arbetslöshet bland vänner eller bekanta en tydlig effekt.

En viktig implikation av dessa resultat är, att människors kunskaper om regler och praxis i arbetslöshetsförsäkringen – kunskap som, utifrån min inledande argumentation kan betraktas som en viktig resurs – inte i någon större utsträckning tycks kunna förutsägas av forskningen om politiska resurser och politiska kunskaper. Resultaten visar istället på en koncentration av kunskaper om de arbetslösas ekonomiska villkor till grupper av människor med egna, direkta eller indirekta, erfarenheter av arbetslöshet. Det är rimligt att tro, även om empiriska studier saknas, att liknande förhållanden också gäller för andra typer av socialförsäkringar. Samtidigt kan man notera, att det även bland de arbetslösa fanns ganska stora grupper som inte kände till de regler som gällde. Man kan alltså inte ta för givet att människor som berörs av arbetslöshetsförsäkringen, eller andra liknande socialförsäkringssystem, generellt har detaljerade kunskaper om vilka villkor som gäller och "anpassar sig till systemets regler".

Den andra frågan i artikeln gällde kunskapers och kunskapsbristers konsekvenser, och i synnerhet om kunskapsbrister och felaktiga föreställningar om arbetslöshetsförsäkringens ekonomiska villkor bidrar till att försvaga försäkringens legitimitet. En typ av legitimitetsproblem skulle hypotetiskt kunna uppstå om människor underskattar arbetslöshetsförsäkringens ekonomiska villkor och därför uppfattar försäkringen som otillräcklig. Denna hypotes fick emellertid inget stöd i analysen. I och för sig ansåg ungefär en tredjedel av respondenterna i studien att skillnaderna i ekonomisk standard mellan arbetslösa och sysselsatta var för stora, men denna uppfattning hängde inte på något systematiskt sätt samman med de undersökta kunskapsfrågorna.

Däremot fanns ett visst stöd för en annan hypotes, nämligen att okunskap om de regler som gäller för de arbetslösa skulle kunna ge upphov till misstankar om missbruk av a-kassan och även skapa stöd för att ställa hårdare krav på de arbetslösa. Sådana åsikter hänger i första hand samman med låg utbildning och avsaknad av egna erfarenheter av arbetslöshet, men analysen visade också på statistiskt signifikanta skillnader mellan respondenter med goda respektive dåliga kunskaper om de arbetslösas ekonomiska villkor. Dessa resultat tyder på att den stigmatisering som arbetslösa av allt att döma är utsatta för (Furåker & Blomsterberg 2003) till viss del hänger samman med okunskap om deras ekonomiska förhållanden. Analysen visar emellertid att det handlar om okunskap i allmänhet, snarare än om specifika felaktiga föreställningar. De respondenter som överskattar arbetslöshetsförsäkringens generositet är inte mer benägna än andra "okunniga" att ge uttryck för de undersökta attityderna. Detta gör att resultatet får tolkas med viss försiktighet.

En fråga som väcktes av resonemangen i artikeln, men som inte kunnat besvaras av det tillgängliga enkätaterialet, gäller människors vilja att bidra till finansieringen av arbetslöshetsförsäkring. Studier av Svallfors (1996; 1999) tyder på att stödet för offentligt finansierade socialförsäkringar varierar en del mellan olika befolkningsgrupper. Har sådana variationer också samband med människors kunskaper och föreställningar om försäkringarnas generositet, och hur ser det sambandet i så fall ut? Det kan vara ett ämne för vidare studier.

Referenser

- Andersson M (2003) *Arbetslöshet och arbetsfrihet: Moral, makt och motstånd*. Etnolore 28, Etnologiska avdelningen, Uppsala universitet.
- Arnell Gustafsson U (1999) "Koncentration av arbetslöshet i familj och vänskrets: En studie av ungdomars sociala nätverk i Sverige" *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, årg 5, nr 2, s 111–125.
- Carroll E (1997) "Samspelet mellan 'passiv' och 'aktiv' arbetsmarknadspolitik: Arbetslöshetsförsäkringens utveckling i ett långsiktigt och jämförande perspektiv" i Ackum Agell S & Hassler J (red) *Tretton inlägg om arbetslöshet*. AER-rapport 2, Arbetarrörelsens Ekonomiska Råd/LO, Stockholm.
- Ds 1999:58 *Kontrakt för arbete: Rättvisa och tydliga regler i arbetslöshetsförsäkringen*. Fakta Info Direkt, Stockholm.
- Edebalk P G, Ståhlberg A-C & Wadensjö E (1998) *Socialförsäkringarna: Ett samhällsekonomiskt perspektiv*. SNS, Stockholm.
- Forslund A (1999) "Brott och straff – om incitamenten i arbetslöshetsförsäkringen" i Ds 1999:58 *Kontrakt för arbete: Rättvisa och tydliga regler i arbetslöshetsförsäkringen, Bilagedel*. Fakta Info Direkt, Stockholm.
- Fridberg T & Ploug N (2000) "Public Attitudes to Unemployment in Different European Welfare Regimes" i Gallie D & Paugam S (red) *Welfare Regimes and the Experience of Unemployment in Europe*. Oxford University Press, Oxford.
- Furåker B & Blomsterberg M (2002) "Arbetsmarknadspolitik" i Hansen L H & Orban P (red) *Arbetslivet*. Studentlitteratur, Lund.
- Furåker B & Blomsterberg M (2003) "Attitudes towards the Unemployed: An Analysis of Swedish Survey Data" *International Journal of Social Welfare*, vol 12, s 193–202.
- Furåker B & Schedin S (1998) "Arbetslöshet och inkomstutveckling" i Palme J & Stenberg S-Å (red) *Arbetslöshet och välfärd*. Välfärdsprojektet/Socialstyrelsen, Stockholm.
- Gustafson P (2003) *Arbetslöshetsförsäkringen och de arbetslösa: Resultat från en attitydundersökning*. Forskningsrapport nr 128, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Hauser R, Nolan B, Mörsdorf K & Strengmann-Kuhn W (2000) "Unemployment and Poverty: Change over Time" i Gallie D & Paugam S (red) *Welfare Regimes and the Experience of Unemployment in Europe*. Oxford University Press, Oxford.
- Henrekson M, Lantto K & Persson M (1992) *Bruk och missbruk av sjukförsäkringen*. SNS, Stockholm.

- Hetzler A (1994) *Socialpolitik i verkligheten: De handikappade och försäkringskassan*. Bokbox, Lund.
- Holmlund B (1999) *Arbetslöshetsförsäkringens effekter*. Stencilserie 1999:3, Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering, Uppsala.
- Isaksson A (1992) *När pengarna är slut: Välfärden efter välfärdsstaten*. Bromberg, Stockholm.
- Jönsson L R (2003) *Arbetslöshet ekonomi och skam – om att vara arbetslös i dagens Sverige*. Lund Dissertations in Social Work 14, Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Korpi T & Stenberg S-Å (2001) "Massarbetslöshetens Sverige – arbetslöshetens karaktär och effekter på individers levnadsförhållanden" i SOU 2001:53, *Välfärd och arbete i arbetslöshetens årtionde*. Fritzes, Stockholm.
- Nordenmark M (1999) *Unemployment, Employment Commitment and Well-being: The Psycho-social Meaning of (Un)employment among Women and Men*. Doctoral Theses at the Department of Sociology, Umeå University, No 10.
- Petersson O, Westholm A & Blomberg G (1989) *Medborgarnas makt*. Carlssons, Stockholm.
- Petersson O, Hermansson J, Micheletti M, Teorell J & Westholm A (1998) *Demokratirådets rapport 1998: Demokrati och medborgarskap*. SNS, Stockholm.
- Price V (1999) "Political Information" i Robinson J P, Shaver P R & Wrightsman L S (red) *Measures of Political Attitudes*. Academic Press, San Diego.
- Rothstein B (2002) *Vad bör staten göra? Om välfärdsstatens moraliska och politiska logik*. Andra upplagan, SNS, Stockholm.
- SCB (1996) *Politiska resurser och aktiviteter 1978–1994*. Levnadsförhållanden rapport 90, SCB, Stockholm.
- Soidre T (1999) "Arbetslöshet och generation – unga kvinnor och män och deras föräldrar" *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, årg 5, nr 2, s 127–144.
- Svallfors S (1996) *Välfärdsstatens moraliska ekonomi: Välfärdsopinionen i 90-talets Sverige*. Boréa, Umeå.
- Svallfors S (1999) *Mellan risk och tilltro: Opinionsstödet för en kollektiv välfärdspolitik*. Umeå Studies in Sociology No 114, Sociologiska institutionen, Umeå universitet.